

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УНІВЕРСАЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

МОРОЗ Юлія Іванівна,
*студентка юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету*

Постановка проблеми. Обрана тема має незаперечне теоретичне і практичне значення для національного державотворення. Адже розбудувати власну державу це значить сформуванню національну правову систему. За твердженням М. Кравчук: «правова система – більш широка реальність, що охоплює всю сукупність внутрішньо узгоджених, взаємопов'язаних, соціально однорідних юридичних засобів (явищ), за допомогою яких офіційна влада справляє регулятивно-організуючий і стабілізуючий вплив на суспільні відносини, поведінку людей» [3, с. 240]. Отже, зважаючи на те, що універсали УЦР, як базові джерела права в добу Центральної Ради відігравали вагомую роль у правовому закріпленні політичних, економічних, соціальних основ УНР дослідження їхнього змісту й оцінка їх ролі є важливим історико-правовим досвідом для сучасного політичного проводу.

Ступінь розробки даної тематики. Аналіз джерельної бази вказує, що даній темі присвятили свої дослідження такі вчені: В. Верстюк, О. Копиленко, М. Кравчук, В. Кульчицький, П. Музиченко, О. Тимошук, Б. Тищик, В. Ухач, О. Шевченко та ін.

Отже, метою наукової розробки є дослідження змісту й оцінка значимості Універсалів як базових нормативно-правових актів УЦР.

Виклад основного матеріалу: Універсали УЦР – акти законодавчого характеру вищого органу влади в Україні, що визначали зміни державно-правового статусу українських земель у складі Російської держави у 1917-1918 рр.

Перший універсал Української Центральної Ради – це державно-політичний акт, Універсал Центральної Ради, який проголосив автономію України. Прийнятий 10 (23) червня 1917 року в Києві [13, с. 36-43; 8].

Наприкінці травня Центральна Рада вислала до Петрограду делегацію на чолі з В. Винниченком, М. Ковалевським. Делегація домагалася українізації війська, адміністрації, шкільництва, а також щоб Тимчасовий уряд Росії висловив своє принципове ставлення до можливості надання автономії Україні. У відповідь на відмову Тимчасового уряду Центральна Рада видала свій Перший Універсал, ухвалений 10 червня (23 червня за новим стилем) та проголошений на Другому Військовому з'їзді.

Окрім вище писаних вимог делегації були й такі положення: Україна проголошується автономною, УЦР ставала вищим державним органом влади в Україні до скликання Всенародних українських зборів; до населення заклик – створювати підпорядковані УЦР органи влади на місцях; створення української державної скарбниці за рахунок спеціального податку з населення; участь представників усіх національностей у державотворчих процесах в Україні та необхідність розробки закону про землю, за яким право порядкувати землю належало б винятково народові України; також була висловлена надія, що неукраїнські народи, що проживають на території України, разом з українцями будуть будувати автономний устрій [6].

Стан справ в Україні, зокрема проголошення Першого Універсалу, занепокоїв російські офіційні кола в Петрограді, у червні до Києва прибула делегація Тимчасового

уряду, вона провела переговори з українськими представниками в складі М. Грушевського, В. Винниченка і С. Петлюри. У результаті було досягнуто порозуміння між Центральною Радою і Тимчасовим урядом. Міністри Тимчасового уряду визнали право України на автономію та погодилися з тим, що Центральна Рада, фактично, перетворилася на законодавчий орган та разом із Генеральним секретаріатом стали крайовими органами влади в Україні. Центральна Рада у свою чергу визнавала майбутні Всеросійські установчі збори і до їх скликання зобов'язувалася не здійснювати ніяких таємних заходів щодо встановлення автономії України [1].

Отже, ми бачимо, що у Першому Універсалі УЦР був зроблений перший, досить великий до незалежності та подальшого кращого життя України, крок. Другим Універсалом, який схвалено 6 липня 1917 року було заявлено про визнання Всеросійських установчих зборів і відсутність наміру відокремлення від Росії: «Ми, Центральна Українська Рада, стоячи, як все, за тим, щоб не відривати України від Росії та щоб разом з усіма її народами змагати до піднесення й розвитку цілої Росії та до єдності її демократичних сил, із задоволенням приймаємо заклик правительства до єдності... Зважаючи, що утворення краєвого органу тимчасового правительства на Україні забезпечує бажане наближення управи краєм до потреб місцевого населення в межах, можливих до Установчих Зборів, і думаючи, що доля всіх народів Росії тісно зв'язана з загальними здобутками революції, ми рішуче відкидаємо проби самочинного здійснювання автономії України до Всеросійських Установчих Зборів», з цих слів ми можемо дійти до висновку, що волю України і про те, що український народ сам творитиме своє життя, проголошені в Першому Універсалі, у Другому були фактично заперечені [5].

Наслідки II Універсалу були такими, його неоднозначно сприйнято українцями, чимало з них розцінили його як зраду. Тимчасовий уряд, не давав їм нічого зверх того, що вони вже і без його благословення здобули. Більше того, УЦР навіть відмовилася від певної свободи дій. Так, зокрема, вона запевнила, що налаштована рішуче «проти намірів самовільного здійснення автономії України» до скликання Установчих зборів. До того ж, УЦР добровільно віддавала Тимчасовому урядові право затвердження членів українського Генерального секретаріату, яке раніше належало їй. Отже, у політичному розумінні це був крок назад у розвитку української автономії.

Новий етап розбудови Української держави знаменувало прийняття Центральною Радою Третього Універсалу 20 листопада 1917 року, яким проголошено Українську Народну Республіку.

Вперше ідею створення УНР було висунуто М. Грушевським у вступній промові у день відкриття з'їзду. Україна вже відійшла від Росії, зберігаючи з нею лише формальний федеративний зв'язок, і завдання полягало лише в тому, щоб юридично оформити цей факт. 7 листопада М. Грушевський при урочистому відкритті засідання Української Центральної Ради, після вступного слова, зачитав текст Універсалу в якому заявив, що Україна не відокремлюється від Росії, але вся влада в Україні відтепер належала лише Центральній Раді та Генеральному Секретаріату.

Україна ставала Українською Народною Республікою.

На відміну від Першого Універсалу, Третій містив солідніше визначення місця й ролі Центральної Ради у державотворчому процесі, згідно з яким український парламент покликаний «берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати своє життя на нашій землі» [7].

Також в Універсалі були зазначені такі правомочності: *на території УНР поміщицьке землеволодіння, право власності на удільні, монастирські, кабінетські та церковні*

землі скасовувалося; Генеральний Секретаріат зобов'язувався негайно прийняти закон про розпорядження цими землями земельними комітетами до Українських Установчих Зборів; в Україні проголошувався 8-годинний робочий день; запроваджувався державний контроль над виробництвом; Україна виступала за негайне укладення миру між воюючими сторонами; скасовувалася смертна кара й оголошувалася амністія; в Україні повинен бути створений дійсно незалежний суд; Україна визнає національно-персональну автономію для національних меншин; Третій Універсал, проголошуючи Українську Народну Республіку, одночасно заявляв про прагнення, щоб уся Російська Республіка стала федерацією рівних і вільних народів [11, с. 175-177].

На 27 грудня (9 січня за новим стилем) призначалися вибори до Всеукраїнських Установчих Зборів, які планувалося скликати 9 січня (22 січня за новим стилем) 1918 року.

Наслідками III Універсалу Центральної Ради було закладення основи демократичного устрою Української держави; неоднозначне ставлення різних політичних сил до проголошених в універсалі заходів; наявність суперечливого становища: з одного боку УНР залишалась складовою частиною Росії, з іншого – УЦР не визнавала Раднарком легітимним урядом Росії [10].

9 (22) січня 1918 р. Центральна Рада новим IV Універсалом проголосила Українську Народну Республіку самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу. Також, за цим Універсалом УЦР: *влада в УНР належить народу (до Установчих зборів її вищими органами залишалися УЦР та уряд – Рада Народних Міністрів); проголошувала тверду й рішучу боротьбу з більшовиками; початок самостійних мирних переговорів; проголошення програми соціально-економічних перетворень; розпуск постійної армії та створення народної міліції, обрання народних рад – органів місцевого самоврядування; боротьба з безробіттям, допомога інвалідам війни; державний контроль над банками; підтвердження демократичних свобод проголошених III Універсалом; передача землі селянам без викупу на основі скасування приватної власності на землю (ліси, води, надра)* [11, с. 175].

Одним із найголовніших завдань, які потребували вирішення в найближчий час і знайшли своє відображення в IV Універсалі, було укладення миру з Німеччиною та її союзниками. Для цього в Брест була відправлена мирна делегація. Крім того, Універсал містив положення соціально-економічних перетворень [8]. Хоча питання щодо укладення Брестського мирного договору є дискусійним. Про що зазначив М. Кравчук: *так одні вчені оцінювали цей Договір позитивно – «факт підписання Брестського мирного договору свідчив про успіх молоді не професійної української дипломатії. Це був перший серйозний акт УНР на міжнародній арені» позиція інших вчених була негативною. Зокрема, підкреслено, що «в цілому прихід запрошених німецько-австрійських військ став вагомим негативним чинником, який призвів до втрати авторитету і підтримки УЦР з боку українського народу. Для народу прихід військ, що ще недавно виступали протилежною, воюючою стороною, був не зовсім зрозумілим»* [4].

У день проголошення IV Універсалу УЦР прийняла Закон Про національно-територіальну автономію. Право на автономію автоматично визнавалося за трьома найбільшими національними групами – росіянами, євреями і поляками. Інші національності такі як: білоруси, німці, чехи, молдавани, татари, греки і болгари могли одержати це право за умови, якщо їхні петиції у цій справі зберуть щонайменше 10 тис. голосів.

Мирні відносини з провідними державами і організація з їхньою допомогою оборони України стали реальним порятунком у ході війни з більшовиками. Лише проголошення незалежності могло вивести країну на шлях самостійної міжнародної політики.

Цій меті служив IV Універсал Центральної Ради.

Прийняття IV Універсалу стало визначною подією в житті українського народу. Тривалий шлях боротьби завершився логічним результатом – проголошенням незалежності. Хоча в той час не вдалося відстояти самостійну українську державу і сприятлива нагода відродження і закріплення своєї державності зазнала краху, але ідея самостійної соборної України жила в умах кращих представників українського народу, надихала їх на боротьбу за незалежну Україну. Саме в цьому полягає головне історичне значення IV Універсалу Центральної Ради [8].

Отже, зробимо загальну оцінку Універсалів Центральної Ради: I Універсалі (10 (23) червня 1917 р.) – декларовано проголошення автономної України у складі Росії та заявлено, що головним джерелом влади в країні є український народ; II Універсал (3 (16) липня 1917 р.) – був певним кроком назад, компромісом із Тимчасовим урядом. Ним було заявлено, що остаточним вирішенням автономії України буде вирішено Установчими зборами Росії; III Універсал (7 (20) листопада 1917 р.) – було проголошено Українську Народну Республіку: Українська влада вся належала тільки Центральній Раді та Генеральному Секретаріату, але сама Україна не була відокремлена повністю від Росії; IV Універсал (9 (22) січня 1918 р.) – декларовано незалежність УНР, де було її проголошено «самостійною, ні від кого не залежною, вільною суверенною державою українського народу» [12].

До речі, доцільно підкреслити, що велику роль у прийнятті універсалів УЦР відіграли три військові з'їзди. Саме з ініціативи військовиків і під їх суттєвим впливом були прийняті універсали. Про це вказує у своїй науковій розробці М. Кравчук [2, с. 5].

Отже, можна зробити **висновки: по-перше**, Універсали Української Центральної Ради були своєрідними конституційними актами Української Народної Республіки, на дивичайно важливими засобами розвитку національної державності, оскільки юридично закріплювали політичні, економічні, соціальні та інші основи суспільного життя українців;

по-друге, хоча вони були за змістом, у великій мірі, декларативними, однак відіграли вагомий роль у юридичній визначеності Української держави;

по-третє, в універсалах знайшла відображення динаміка розвитку і ствердження основ національної державності, що є позитивною особливістю українського державотворення.

Список використаних джерел:

1. Другий універсал Української Центральної Ради, 03 липня 1917 р. // Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. – С.61-62 (272 с.)

2. Кравчук М.В. Держава та армія УНР в період Тимчасового уряду та їх правове закріплення / М.В. Кравчук // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 48. – К.: Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2010. – С.69-76.

3. Кравчук М.В. Теорія держави права (опорні конспекти): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М.В. Кравчук. – Вид. 3-є, переробл. й доповн. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 524 с.

4. Кравчук М.В. Уроки державотворення Української Центральної Ради: історико-правовий аспект / М.В. Кравчук // Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮФ ТНЕУ / редкол. М.О. Баймуратов та ін. – Тернопіль: Астон, 2012. – С. 23-30.

5. Кудлай О.Б. Другий Універсал Української Центральної Ради / О.Б. Кудлай // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут іс-

торії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 2: Г – Д. – С. 474.

6. Кудлай О.Б. Перший Універсал Української Центральної Ради / О.Б. Кудлай // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2011. – Т. 8: Па – Прик. – С. 172.

7. Мироненко О.М. Третій Універсал Української Центральної Ради // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leksika.com.ua/14000710/legal/tretyi_universal_ukrayinskoji_tsentralnoyi_rad

8. Мироненко О.М. Четвертий Універсал Української Центральної Ради // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leksika.com.ua/17800321/legal/chetvertiy_universal_ukrayinskoji_tsentralnoyi_radi

9. Перший універсал Української Центральної Ради, 10 червня 1917 р. // Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. – С.58-60 (272 с.)

10. Третій універсал Української Центральної Ради, 7 листопада 1917 р. // Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. – С.67-69 (272 с.)

11. Ухач В.З. Історія держави і права України: навчальний посібник / В.З. Ухач. – Тернопіль: Вектор, 2015. – С. 175-177.

12. Четвертий універсал Української Центральної Ради, 9 січня 1918 р. // Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. – С.70-72 (272 с.)

13. Ярош Д.В. Універсали Української Центральної Ради – Конституційні акти Української держави 1917–1918 рр.: їх зміни та історичне значення / Д.В. Ярош // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3-4 (19-20). – С. 36-43.

ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ АРМІЄЮ В ПЕРІОД ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

НАУМЕНКО Андрій Олегович,

к.і.н., старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського

Військове будівництво у період Центральної Ради увійшло в історію України як досить складний процес. Військовий чинник тієї доби в Українській Народній Республіці (УНР) давав знати про себе постійно.

Після лютневої революції у Росії Український національний рух поширювався у військах значною мірою стихійно. Тому його необхідно було відповідним чином спрямувати. Відтак створення відповідних органів управління стало першочерговим завдан-